

Polemos, un portal de difusió del patrimoni bèl·lic

Introducció

La guerra ha estat una desgracia constant en el desenvolupament històric de les societats. Té sentit, doncs intentar museïtzar i explicar l'horror que representa? Estimula el bel·licisme la investigació i difusió dels fets bèl·lics? El debat que es pot establir a partir d'aquestes preguntes no és gens trivial. Ho podem observar actualment en les discussions derivades de l'excavació de les fosses comunes de la guerra civil, o bé en el debat obert sobre l'ús del castell de Montjuïc de Barcelona. És més, el patrimoni derivat de les successives accions bèl·liques forma una bona part de les accions humanes sobre el territori en el qual viu; la Gran Muralla Xinesa, la línia Maginot a França o els centenars de castells feudals que trobem pel paisatge català són proves d'aquestes transformacions paisatgístiques de gran abast. Les decisions preses sobre qué fer-ne de totes aquestes estructures està estretament lliga-

da amb la pregunta principal: Com hem d'explicar els conflictes bèl·lics?

Explicar la guerra?

Des d'una perspectiva racional, científica i de progrés de la humanitat la guerra es l'enemic a batre. És raonable, doncs, explicar-la en un l'ensenyament (tant formal con no formal) de la Història?

Per una banda, a Europa i Amèrica durant els segles XIX i XX bona part de la Història s'ha centrat en la narració de les glòries militars dels cabdills dels diferents estats, amb la intenció d'estimular els sentiments patriòtics i l'odi vers els altres pobles. Amb aquesta intenció es van crear museus militars que estimulaven, doncs, la xenofòbia, el militarisme, el sacrifici cec

Trinxeres restaurades de la Primera Guerra Mundial a la regió de Vimy Ridge, França.

per la pàtria, etc. tot exposant trofeus de guerra capturats a l'enemic, sovint amb la intenció d'humiliar als vençuts. Al llarg dels anys aquest maligne ús de la Història, sovint exercit directament pel propi exèrcit, ha derivat en una visió extremadament pejorativa de tot el que tingui relació amb la història militar per part de la societat civil.

Per altra banda, la reacció a aquesta manipulació ha derivat en el pensament que l'educació des de la Pau implica ocultar i esborrar qualsevol rastre de la guerra, tot fent damnatio memoriae dels fets bèl·lics. Aquesta reflexió, però, comporta una certa lògica simplista. Ocultar la guerra, en el present i en el passat, no implica de cap manera la seva superació. De fet, amagar el fet bèl·lic implica de manera inevitable amagar també les seves causes i conseqüències, els horrors que provoca i el patiment que causa a tota la població, especialment a la civil.

Pel que fa al patrimoni, la primera idea el converteix en la plasmació física de tots els valors castrenses, mentre que la segona comporta simplement la seva destrucció.

Així doncs, el debat s'ha de situar en un altre context, tot passant del camp de l'exaltació de valors cap a la disciplina científica, eliminant d'aquesta manera els sistemes ideològics dominants en una societat i moment determinats. No hem d'oblidar que des d'aquest punt de vista s'exerceix un anàlisi racional del conflicte bèl·lic, alenat d'aquesta manera els valors humanistes i pacifistes des d'una reflexió intel·ligent feta a partir de tot el coneixement que puguem obtenir del nostre passat.

Hi ha una altra necessitat important que no podem passar

per alt. La guerra forma part de la Història, i no podem entendre la Història sense la guerra. Els conflictes armats han estat una constant al llarg de la història del planeta, i com a tal és necessari entendre'ls si pretenem fer una investigació coherent del nostre passat. És una assignatura pendent dels historiadors integrar la història militar dins la pròpia investigació històrica com a una branca important d'aquest coneixement. Com a tal no és una recerca aïllada, ja que els progressos tècnics i científics de cada època s'han vist fortament influenciats per les guerres, fet que no podem arraconar a les nostres ments quan vulguem. La construcció d'avions, l'ús d'energia nuclear o alguns dels majors avenços mèdics de l'últim segle són productes de les dues grans conflagracions que va patir el planeta.

Aquesta apreciació de la importància dels conflictes bèl·lics no s'acaba en l'efecte sobre la ciència i la tècnica, ja que engloba tots els aspectes de l'ésser humà.

Així doncs, la investigació científica sobre aquesta desgraciada vessant de les relacions humanes ha de tenir un caràcter totalment civil, evitant d'aquesta manera l'enaltiment del militarisme i provocant una reflexió profunda en la ciutadania fruit del coneixement aportat.

El paper del patrimoni bèl·lic

De tot el que hem exposat abans podem deduir que l'estudi de les guerres i del seu nucli dur, és a dir, els exèrcits i les armes, els camps de batalla i l'arquitectura militar, té interès per a tota la societat, i pot aportar-nos coneixe-

Fortificacions abaluartades de la ciutadella de Roses.

Centre d'interpretació del camp de batalla de Bosworth, Anglaterra.

Parc dels búnquers a Martinet de Cerdanya, inaugurat durant el 2007.

ments que de cap altra manera podríem assolir.

En concret, el patrimoni resultant dels successius conflictes bèl·lics (artefactes, estructures poliorcètiques, camps de batalla, etc.) és un passat que forma part del nostre present, i per aquest motiu li hem de reconèixer un valor important.

El principal patrimoni que ens queda d'aquests enfrontaments entre éssers humans és l'espai físic en el qual es desenvolupà el xoc violent. Aquest és dividit tradicionalment en dues grans àrees: les estructures poliorcètiques i els camps de batalla.

La poliorcètica és el nom en el qual s'engloben totes les tècniques d'atac i defensa d'una posició concreta, normalment viles, ciutats o punts estratègics importants.

A causa de la importància d'aquests eixos vertebradors del territori, les construccions defensives creades al seu voltant feien normalment impossible un assalt frontal per tal de conquerir-los. Per aquest motiu s'anà desenvolupant una altra tècnica destinada a minar les defenses de l'enemic, així com la seva moral: el setge. És aquest un procés molt més lent, sovint igual de costós, segons el qual les defenses de l'enemic es van destruint de manera gradual, tot posant les bases per a la rendició de l'enemic per falta de menjar i aigua, o bé l'assalt final a les defenses dels assetjats un cop afeblides tant les seves defenses com la seva voluntat de resistir.

Per contra, una batalla, especialment les batalles campals anteriors a la revolució industrial, són fets excepcionals en els quals es condensa en unes coordenades espaciotemporals molt reduïdes un nombre d'homes i armes

enorme. Per aquest motiu el patrimoni resultant, el camp de batalla, sol ser menys evident que el poliorcètic, però és capaç de condensar en una àrea reduïda quantitats d'informació molt importants.

El patrimoni de camps de batalla és un terreny abundant en qualsevol zona, i un territori com el nostre, sovint font d'enfrontaments a causa de la seva rellevant posició geoestratègica, a cavall entre la Península Ibèrica i la resta d'Europa, n'és especialment fèrtil. En aquestes àrees prou acotades varen lluitar, matar i morir milers de persones humanes (sovint restant enterrades al mateix lloc), i per tant haurien d'ocupar un lloc molt rellevant en el patrimoni històric del nostre país, tal i com ho fan en altres zones, en especial les de cultura de tradició anglosaxona.

L'estudi d'aquests camps de batalla és, per tant, una font útil de coneixement, tant en una vessant investigadora com en una de didàctica. Tot i això, a través de les fonts textuais i arqueològiques tradicionals no ens és possible sovint determinar de manera correcta el territori en el qual aquests conflictes es varen dur a terme, així com els successos que hi varen ocórrer. Per aquest motiu des de mitjans del segle XX es va anar desenvolupant una metodologia nova amb el nom d'arqueologia del conflicte (o arqueologia de camps de batalla). Aquesta disciplina, concebuda per a investigar d'una manera científica i completa el desenvolupament d'una batalla, ha mantingut des dels seus inicis una forta relació amb la didàctica de la Història, a través de parcs museïtzats, events de reconstrucció històrica i difusió del coneixement adquirit mitjançant l'estudi.

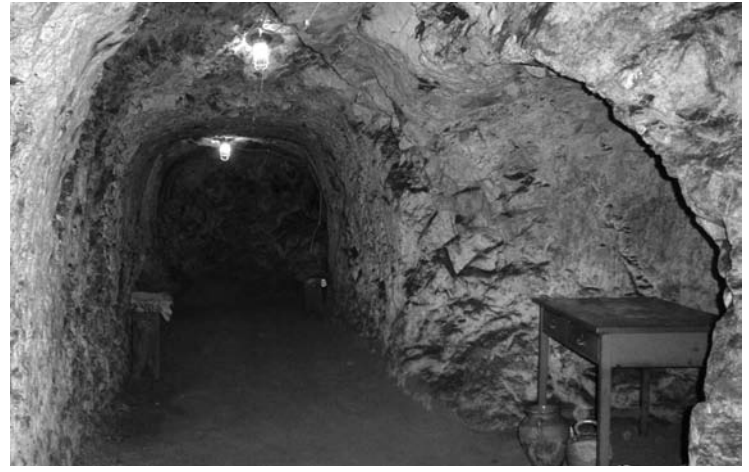

Així doncs, ens trobem en un camp idoni per a establir vincles de comunicació entre la recerca i la difusió dels continguts produïts per aquestes investigacions. Quins objectius té la visita a l'escenari d'un conflicte bèl·lic? La resposta és la mateixa que en qualsevol altre tipus de patrimoni; la observació, la resposta a diverses preguntes i la formulació de nous interrogants que provoquin noves reflexions. L'elecció d'una zona particular per tal de plantar cara a l'enemic en una batalla, o la construcció de fortificacions en una àrea determinada són fets subjectes a l'anàlisi, ja que són fruit d'un raonament lògic. En especial pel que fa a la poliorcètica, les construccions ens mostren la capacitat tecnològica i científica de cada període i cada societat, des dels campaments romans (bases logístiques des d'on exercir el control del territori) a les fortificacions geomètriques d'origen renaixentista (dissenyades amb els avenços més impor-

tants del moment en quant a enginyeria i matemàtiques) o les línies de trinxeres i búnquers pròpies del segle XX (pensades per a maximitzar la potència de foc d'uns pocs defensors).

Curiosament al nostre país el valor patrimonial d'una construcció poliorcètica està directament relacionat amb la seva datació. Els castells medievals, malgrat el seu sovint difícil accés, són reconeguts com a patrimoni important i catalogats. En menor mesura és el mateix tractament que es fa a fortificacions modernes com per exemple la ciutadella de Roses o el castell de Sant Ferran a Figueres. Per contra, la protecció dels elements patrimonials del segle XX és sovint inexistente, com demostra el lamentable estat de les fortificacions, línies de trinxeres i aeròdroms construïts durant la Guerra Civil Espanyola.

Pel que fa als diferents artefactes construïts, sovint d'una qualitat tècnica important, són simple-

ment ignorats, com per exemple vaixells, avions o conjunts artillers. En últim terme ens trobem amb la conservació del terreny protagonista d'una batalla, ja que no hi ha cap mesura especial per a la seva preservació i difusió.

Aquest panorama és totalment contrari als altres països europeus que, tot seguint la tendència iniciada per Estats Units amb els espais protagonistes de la Guerra Civil Americana, han anat catalogant, protegint i potenciant el patrimoni bèl·lic. Gran Bretanya és capdavantera en l'estudi i difusió, mitjançant una completa xarxa de centres d'interpretació, dels camps de batalla localitzats en el seu territori; a França és possible visitar trinxeres restaurades de la Primera Guerra Mundial, les platges a on desembarcà el 6 de juny del 1944 l'exèrcit aliat a Normandia, o bé seccions senceres de la línia Maginot.

Fins i tot molts països, encapçalats per Anglaterra, han habilitat vaixells per a ésser visitables, amb abundant material didàctic especialment enfocat a l'educació formal primària i secundària, com per exemple el Victory, vaixell insígnia de l'almirall Nelson a la batalla de Trafalgar (1805) o el Warrior, primer cuirassat britànic construït.

Al mateix temps grups de reconstrucció històrica de tota Europa restauren i mantenen avions, blindats, transports i tot tipus de material típic dels dos conflictes bèl·lics mundials. Per tots aquests motius podem comprovar la voluntat de fer evolucionar els museus militars des de l'enaltiment passat dels valors nacionals fins la reflexió civil, seriosa i profunda del fet bèl·lic des

Artefactes recuperats al camp de batalla de Peronne, França.

El refugi antiaeri de l'estació de La Garriga.

El Warrior a Plymouth, completament restaurat i conservat.

de totes les perspectives: social, tècnica, econòmica i personal.

El portal de difusió Polemos

Com podem constatar fàcilment, internet és un medi idoni per a la difusió de nous continguts. El cost econòmic per a publicar online és molt inferior a d'altres mitjans de comunicació, i sovint és més fàcil arribar a les persones interessades en un determinat camp del coneixement, a través de vincles entre pàgines amb temàtica semblant i cerques en buscadors.

El grup de recerca DIDPATRI (Didàctica del Patrimoni, Museografia Comprensiva i Noves Tecnologies) de la Universitat de Barcelona ha posat en marxa Polemos, un portal web dedicat a l'estudi i la difusió del patrimoni bèl·lic. Concebut com a espai de

difusió de la recerca, Polemos neix amb la intenció de ser un punt de referència tant per als diferents investigadors sobre el tema com per als aficionats i les persones que cerquin continguts didàctics addicionals. El portal està dissenyat sobre la plataforma lliure Plone, i aprofita tota la potència d'aquest sistema per a permetre la creació de continguts de manera dinàmica i intuïtiva.

Amb la intenció de fomentar el contacte entre la comunitat científica i la societat, l'accés resta obert a tothom, així com la publicació de continguts, després de passar per un comitè assessor que assegurï la seva qualitat.

D'aquesta manera, doncs, s'espera que el portal permeti publicar a internet de manera fàcil i eficient els coneixements adquirits al llarg d'una recerca determinada. Aquest procés pot establir enllaços entre els especialistes en arqueologia, arxivística, didàctica del patrimoni, etc., camps que aporten punts de vista diferents, tot i que sovint complementaris, dels mateixos fets. D'aquesta manera és possible la creació de sinergies que explorin els conflictes bèl·lics des d'un punta de vista global, tot assegurant l'estudi i preservació del nostre patrimoni.

Conclusions

Les reflexions al voltant de l'ús del patrimoni bèl·lic com a eina per tal d'entendre el passat no són senzilles, doncs. Cal eliminar les distàncies que tenim respecte a la resta d'Europa, tot superant vells tabús i ideologies, hereus directe de la tradició franquista. Per tal d'acomplir aquesta tasca tenim al nostre abast un patri-

moni considerable de totes les èpoques, ja que Catalunya ha estat sovint un territori marcat per l'enfrontament violent i la construcció de fortificacions, donada la seva posició estratègica.

Hem d'afrontar aquest repte sense complexos, tot fent servir els mitjans de difusió més fàcilment accessibles, com per exemple internet, en l'intent de posar en actiu una part tan important del nostre passat. Sembla que poc a poc s'està omplint aquest buit important en l'estudi i la difusió de la Història, amb exemples recents com la inauguració del Parc dels Búnquers de Martinet o el refugi antiaeri de La Garriga.

En aquest sentit el portal Polemos és una nova eina de divulgació del coneixement vinculat al patrimoni bèl·lic, promovent la interacció entre els diversos membres de la comunitat científica i la ciutadania, i la finalitat d'estimular el diàleg i la reflexió entre ciència, tecnologia i societat.

Bibliografia

- DRUMMOND, W.J. A GIS-Based Model for Battlefield Preservation Planning: <http://civilwar.gatech.edu/papers/acsp98/> (Data de consulta: 30 de enero del 2007).
- HERNÁNDEZ, F.X.; SANTACANA J. (2006), *Museología cr_ítica*. Gij_n, Ediciones Trea.
- HUIZINGA, J. (1972), *Homo Ludens*. Madrid, Alianza Editorials.
- KINROSS, J. (2004), *Discovering Battlefields of England and Scotland*. Regne Unit, Shire Publications.
- SCOTT, D.D. (1989), *Archaeological Perspectives on the Battle of Little Bighorn*. EEUU, University of Oklahoma Press

Xavier Rubio
historiador